

SV. VENANCIJE PRVI BISKUP SOLINSKI I MUČENIK DUVANJSKI.

I.

Kada polovicom II. v. prije Kr., pri osvajalačkom prodiranju rimskih legija na istočnim obalama jadranskoga mora, ratna se sreća iznevjeri moćnim ilirskim plemenima, javlja se u srednjoj Dalmaciji jedno brojno, jako, ratoborno pleme: *Dalmatae* ili *Delmatae*. Ovo je pleme bilo s početka u nekoj, ali slaboj, odvisnosti od kraljevstva Ardiejaca, ali iza smrti Pleurata otpadoše oni sasvijem od njegova nasljednika kralja Gencija i stvoriše neodvisnu, jaku, zavjerenu državu, koja otvori rat ne samo svojim susjednim ilirskim plemenima, pristašama Rima, nego i samome Rimu.

Dalmatae nisu dotle imali primorja, nego kada oni razviše stijeg naodne slobode, iz svojih zagorskih, obitavališta, s visočina okolo njihova glavnoga grada *Delminiuma*¹ (današnjega Duvna), spustiše se niz dolinu Cetine i klanac Klisa iz svojih gustih šuma k moru te stadoše navaljivati na plemena Ardiejaca i Daorza, na rimske kopnene naseobine Isejaca (Issa, Vis.), Epetiuma (Stobreč) i Tragurium-a (Trogir) pa kasnije i sjeverno na Liburne.

Isejci i Daorzi obratiše se za pomoć u Rim, od koga su bili odvisni. Prihvati ovu prigodu rimski Senat, da se uniješa u poslove ilirskih plemena na našoj obali, pa posla god. 158. pr. Kr. poslanstvo pod vodstvom Gaja Fanija, da se izvijesti o odnošajima u Iliriku². Dalmate odgovoriše, da oni nemaju nikakova posla s Rimljanima i ne dadoše ovom poslanstvu ni konaka, ni hrane, a tajni ih bijeg

¹ Ovo mjesto dolazi i ovom grafijom pisano kod raznih pisaca: *Dalmion*, *Dalma*, *Delma*, *Delmis*, *Dalen* (u Konstantina Porfirogeneta). *Delm*, *Dalm* u staroilirskom jeziku znači *brežuljak*. Od ovoga imena imamo *D'Imno*, *Dumno*, *Duvno*. Sr. Bull. di archeol. e stor. dalm. 1879 str. 56; Dr. P. Skok, Studije iz ilirske toponomastike u Glasniku zem. Muzeja za Bosnu i Herceg. 1917. str. 128; Tomaschek, Vorskavische Topographie i t. d. str. 505 u Mittheil. der geograph. Gesellsch. Wien 1890. Po drugim pak *Delm*, *Dalm*, značilo bi čoban, pastir, stado, ovca, po čem bi Delminium značilo mjesto paše, pašnjak. Starije mnenje zastupano od više pisaca, da je Delminium ležao na brežuljku sela Gardun-Vojnić nad Triljem (Pons Tiluri), Sr. Bull. Dalm. 1878. br. 2, 3, 4 i Pauly-Wissowa R. E. der kl.

Alterthumswissenschaft s. v. Delminium, Dalmatae, bilo se je počelo zapuštati. Ali eto opet u najnovije doba se pojavlja. Sr. Dessau H., Geschichte der römischen Kaiserzeit, izdano Berlin 1924. str. 398. Sr. C. I. L. III p. 2161.

² Pauly-Wissowa, Realencycl. d. klas. Alterthumswissensch. s. v. *Dalmatae*; Bull. dalm. 1878. p. 25 sl.; Polibij XXXII., 24: Mommsen, Röm. Geschichte II¹ 165; Marquart, Röm. Staatsverwaltung I² 297. 9; Patsch, Sbirka rimskih i grčkih starina u bosansko-hercegovačkom Muzeju 1915, str. 16; Zippel, Röm. Herrschaft in Illyrien, str. 84, 130, 132, 188; Cons, La province romaine de Dalmatie, Paris 1902, str. 104; Vjesnik za arheologiju i historiju dalm. 1920., str. 67 sl.; Dessau, Geschichte der röm. Kaiserzeit 1924, str. 397 sl.; str. 429 sl.

jedva spasi od daljega zlostavljanja sa strane Dalmata. Dapače poslanici ilirskih Daorza i Isejaca bijahu umoreni.

Tako se otvara niz dalmatinskih ratova, za punih 160 godina, do konačnog podjarmljenja Dalmata god. 10. po Kr.

Rat je otvorio konzul Gajo Marcije Figulo god. 156. s juga, iz Narone (Vid pokraj Metkovića), odakle prodre do u srce državnice *Dalmata*, do njihova glavnoga grada *Delminiuma*.

Ležao je ovaj ilirski gradić na prostranom, do 20 km dugom, a do 9 km širokom sadašnjem Duvanjskom polju, od površine 122 km, visokom do 900 m nad morskom površinom, opasanom sa svih strana visokim gorama. I baš s istočne strane, gdje *Lib* planina prodire kao klin u obliku trokuta u Duvanjsko polje, podiže se strmenit greben istoga imena *Lib*, 1023 m visok, na kojem je ležao ovaj ilirski gradić, o kojem i grčki pisac Strabo¹ za doba Augustovo kaže, da je bio velik grad, koji je dao ime plemenu Dalmata ili Delmata.

Ovo je podrijetlo imena zemlje Dalmacije, koje ime, po tome, broji preko dvije hiljade godina.

I Marciju Figulu i njegovom nasljedniku P. Korneliju Scipionu Naziki pođe za rukom, da zauzmu Delminium, da ga sasvim poruše, da osvoje sva manja utvrđena mjesta okolo njega, odvedu stanovništvo u sužanjstvo i prodadu kao roblje. Evo kako Apijan Aleksandrinski u prvoj polovini II. vj. po Kr. pripovjeda opsadu i osvojenje Delminiuma: „Protiv drugog plemena Ilira, koji bijahu navalili na Ilire podvržene rimskom narodu i ne primili poslanike s ovog razloga došle k njima iz Rima, bi podignut rat. Na prvom dolasku, dok se je Figulo ušančivao, neprijatelji (Iliri) navališe na posadu, te ju potukoše i bacivši ju iz tabora, protjeraše niz ravna polja i prisiliše ih da se u bijegu spase do rijeke Narone. A budući se neprijatelji vratili kući, jer se približavaše zima, Figulo nadajući se, da će ih iznenada potući, na vijest njegova dolaska nade ih sakupljene u žurbi iz njihovih gradova.“² „Figulo iza kako je potukao Dalmate, stjera ih u grad Delminium, od koga se je Dalmacija prozvala. A jer ovaj vrsno utvrđeni grad nije usput mogao osvojiti, a niti je mogao upotrebiti ratne strojeve zbog visine mjesta, na kojemu je grad ležao, udari prije na druge gradove, koji su radi navale na Delminij ostali slabije napučeni. Pošto je te druge gradove osvojio, povratio se je k Delminiju, pa je motke ili kôce, duge dva lakta, oblivene smolom i sumporom i omotane krpama bacaio iz tetiva na grad, te se one, užgavši se, rasprsnule kao goruće baklje i zapalile sve na što bi pale, tako da je veliki dio grada požarom propao. Tako je svršilo ratovanje Figulovo protiv Dalmata.“

Marcije Figulo nije međutim slavio triumfa, nego ga je slavio g. 155. pr. Kr. njegov nasljednik Scipio Nazika: *De Dalmateis*.

Iza ovih, za Rimljane uspješnih poduzeća, zaredaše ponajbolji rimski vojskovođe, da sataru moć Dalmata, koji međuto bijahu prodrli do mora pa zauzeli i grčko-rimski gradić Salonu, tada conciliabulum civium Romanorum. Da se samo napomeuu karakterističniji događaji kasnijega vremena.

Lucije Cecilije Metelo, kroz zemlju Japuda god. 119. pr. Kr., prodre do Solina gdje i prezimi. Konzul Gajo Koskonije osvoji god. 78. opet Salonu, koja se bijaše međuto odmetnula od Rima.

¹ Strabo, *Geographica* ed. Meineke 1866. II v. t. VI 5. 2. 5. Isto kaže i Apijan, *Historia Romana* Ἰλλυρικὴ, Ed. Mendelsohn, I p. 355.

² Appiani Alexandrini *Historia Romana* ed. Mendelsohn I p. 355 C. XI.

Julije Cezar, koji kao prvi namjesnik Dalmacije bijaše došao dvakrat u Solin god. 56 i 54 pr. Kr. da nastavi rat proti pobunjenim Dalmatama, otme im i Promonu (Tepljuh Drniša); a kada oni u građanskom ratu između Cezara i Pompeja sklopiše savez s legatom Pompejevim Markom Oktavijem i učestvovaše šnjim u opsadi Salone, koja u ovom građanskome ratu pristajaše uz Cezara, tada Cezar god. 48—47., da ih kazni, posla konzularca Aula Gabinija, koji prodrijevši kroz zemlju Japuda u zemlju Dalmata, bi kod Andetriuma (Muća) nemilo poražen od Dalmata.

Iza smrli Cezarove podigoše se opet Dalmate, ali stupi sada proti njima glavom sam Oktavijan¹, te prodrijevši od Siska dođe preko velike i male Kapele, te Plešivice, dopre do Promine, potuče ovdje Dalmate, te kroz Drniš, Vrbu, Balijinu Glavicu (munic. Magnum), Postinje, Muč (Andetrium), dopre do Setuje (poviše Dugopolja), gdje Dalmate moradoše kapitulirati. I tada se je smatralo da su Dalmate sasvijem podjarmljeni.

Ali to nije bilo tako!

Mir je trajao od 30 pr. Kr. do 6 po Kr., dok je nova generacija Dalmata dostigla muževno doba. Loša uprava Dalmacije sa strane rimskih namjesnika, prvi od kojih bijaše Julij Cezar, — tako da se je kasnije vođa Dalmatski Bato potužio glavom Tiberiju, da Rimljani šalju u pokrajine za namjesnike ne pse čuvare nego vukove, — bijaše uzrokom općenitog velikog ustanka, na čelu kojega bijaše Bato dalmatski od plemena Desitijata i Bato panonski od plemena Breuka. Do milijun vojnika bilo je pod oružjem, — slabo dakako oboružanih, prama rimskim legijama, — tako da se je August izrazio jednom u Senatu, da bi mogli ovi divlji Iliri kroz osam dana osvanuti pred vratima Rima. Ogorčene bitke zametnuše se po Dalmaciji i Bosni: ponajboiji rimski generali, pa sam kasniji car Tiberij i nećak mu Germanik, osvajač Germanije, vode ovu vojnu, koja svrši god. 9 po Kr. konačnim porazom Dalmata i uređenjem nove rimske pokrajine *Dalmatiae*. Da nagradi ovaj skoro dvjestogodišnji žestoki otpor Dalmata i njihovu ratobornost proti rimskoj državi, car August, koji je do dva puta bio u ovim dalmatskim vojnama ranjen, proširi granice ove nove rimske pokrajine.

Državica plemena Dalmata, u uskim prije granicama, tekom ovoga stošezdesetogodišnjega rata, proširivajući svoj posjed, koncem republike i prvih godina carstva, imala je po prilici ove granice: na zapadu šibenski zaljev i donji tok Krke (Titus), na sjeverozapad Knin, sadašnje tromeđe dalmatinsko-hrvatsko-bosansko. Dalje na jugoistoku išla je granica do rijeke Cetine (Hippus, Tilurus, Nestus). Od zavoja Cetine prema istoku, t. j. prema unutrašnjosti zemlje, tekla je granica k Imotskom, pa odavle prema sjeveroistoku na Vran-planinu, istočno od Duvanjskoga polja. Odavle granica hodila na Šator-planinu, a dalje na Grahovo polje, presjekla ga i išla na Grab ispod planine Ilice (mons Ditionum Ulcirus), a odavle južno na zapad Knina.

Od 10. god. po Kr. dalje nova pokrajina Dalmacija imaše ove granice: prema zapadu od rijeke Raše (Arsa u Istri) malne do Sniježnika (Montes Ocræ), od sjevera odavle prema istoku preko Kočevlja, poviše Ogulina, pokraj Velike Kladaše, poviše Banjaluke, Doboja, prema Savi do ispod Kupinova. Odavle ravnom linijom do rijeke Mat (Drilo) u Albaniji, do Lješa, pa sa juga do mora.

¹ Veith, Die Feldzüge des C. Julius Caesar Octavianus in Illyrien in den Jahren 35—33 vor Chr.

I dočim imena svih ostalih ilirskih plemena, koji se otuđiše od solidarnosti Dalmata, iščeznuše, ostade od njih samo historička uspomena, ime Dalmata ostade slavno u imenu *Dalmatia*.

Ali ne iščeznu ni ime njihova glavnoga grada *Delminiuma*.

Geograf Strabo kaže, da je Delminij bio neki velik grad, no da ga je Scipio Nazika učinio malenim.

Nezna se, kada je rimski Delminium bio u Županjcu podignut, ali mora da je to bilo najkasnije prvih decenija prvoga vijeka, iza konačnoga podjarmljenja Dalmata. Plinije [umro g. 79 po Kr.] H. N. III. 22—26, 142 kaže, da u conventus Salonitanus pristupaju 362 dekurije Dalmata: „conventum Salonitanum petunt in decurias CCCLXII Dalmatae,“ dakle mnogobrojni narod, koji mora da je imao svoje središte veliko, a to ne može biti drugo nego Delminium. A Klaudije Ptolemej [u drugoj polovici II. vj. po Kr.] spominje Delminij te ga stavlja na 89 rimskih milja [(= 135 klm) na istok Saloni, a do 70 rimskih milja (= 105 klm) na sjever Naroni, (danas Vid pokraj Metkovića)]. Dočim je predrimski ilirski Delminium ležao na brdu *Libu*, rimski je bio utemeljen na ravnicima i to baš, uslijed uspješno vođenih u zadnje vrijeme iskopina od Dra. Patscha, direktora muzeja u Sarajevu, na mjestu, gdje danas leži varoš *Županjac*, na 9 klm na sjeverozapadu ilirskog Delminiuma na *Libu*. I gdje je danas velika oranica *Crikvina*, ondje je bio otkopan *forum Delminija*, koji je požarom propao u prvoj polovici V. vj. po Kr.¹ A u *Karauli*, gdje je rimokatoličko groblje, bilo je jedno ili više svetišta, sudeći po natpisima ondje raznim bogovima otkrivenim. Ali i inače po duvanjskom polju bilo je većih i manjih rimskih nalazišta, kao u Letci, Kongori, Omolju, Seonici, Kovaču i t. d.² Rimske ceste s ovog polja vodile su na sve strane: na sjever u dolinu Vrbasa, na istok u dolinu Rame, a na zapad Primorju. Da je Delminium bilo prometno mjesto, dokazom je jedan natpis, sada u Splitskom Muzeju, po kom stanovnici toga grada, *Delminienses*, sudjeluju god. 183 po Kr. u gradnji mosta na rijeci Cetini (pokraj Trilja-Tilurus) sa plemenima *Novenses* (Runović na jugu Imotskoga) i *Riditae* (stanovnici Perkovića, Danila nedaleko Šibenika).³ Taj je most bio od sjedišta ovih triju plemena po prilici jednako udaljen.⁴

Što nazad samo malo godina ne bijaše uopće poznato, te se mislilo, da je kršćanstvo bilo uvedeno u Delminium istom u V. vijeku,⁵ to se sada sigurno znade, naime da se je to zbilježilo polovicom III. vijeka po Kr.

II.

U legendarnim Aktima uvrštenim u *Martyrologium Hispanicum* Salazara, k dnevnu 1. aprila, stoji da se u Dalmaciji čuva časna uspomena mučenstva sv. Venancija biskupa Toletanskoga, čije je tijelo bilo prenešeno u Rim od Pape Ivana IV. u kapelu njegova imena, kod krstionice Konstantinove sv. Ivana: „*in Dalmatia illustris observat memoria Martyrium s. Venantii episcopi Toletani; cuius corpus a Joanne Pontif. Maximo IV in Oratorio sui nominis apud Baptisterium Constantini, in om-*

¹ Patsch K. u Glasniku Zem. Muzeja za Bosnu i Hercegovinu 1897. str. 227 sl.; 1904, str. 307. sl.; 1905. str. 280 sl.; 1914. str. 141 sl.

² Patsch, Zbirke grčkih i rimskih starina bos.-herc. muzeja u Glasniku Zem. Muzeja 1915. str. 16 sl.

³ Bull.-dalm. 1878 str. 21. sl.; C. I. L. III 3202.

⁴ Bull. dalm. 1878 p. 25.

⁵ Klaić, Duvanjsko polje u „Kolo Hrvatsko, Naučno Književni Zbornik“, knjiga III god. 1906 str. 66 sl.

*nium maxima Lateranensi Romana ecclesia adservatur.*¹ I druga kronika Julijana nosi, da je to bilo 1. aprila. Na str. 28. naime ove kronake za god. 252. čita se: „*Floret memoria sancti episcopi Venantii Toletani in Dalmatia passa prima Aprilis*“.

Salazar opaža, da su sve ove vijesti maglovite *omnia latere crassis occultata et circumfulsa tenebris*, ali da je ipak unešeno nešto svijetlosti od dvaju pisaca, Marka Maksima i Julijana Petra, kod kojih se nalazi pisano, da kada je Venancij radi prešnih poslova pošao u Galiju Narbonsku i u Panoniju, da je bio mučen u zemlji Dalmata: *tantae caliginis involucrum reserarunt Marcus Maximus et Julianus Petrus, apud quos de Venantii Martyrio hoc scriptum invenio: „Cum in Galliam Narbonensem, negotiis instantibus, Pannoniasque lustratarus abiisset, apud Dalmatas martyr effectus, aeternam remunerationem promeruit. Haec illi ad saeculum septimum referunt et ecclesiae Toletanae annalibus inserunt: ex quo colligitur Venantium illum D. Gregorio aequalem fuisse.“*

Iz ovih španijskih martyrologija i hagiografskih vijesti proizlazi:

I. Da je Venancij bio biskup Toletanski u Dalmaciji („*in Dalmatia illustris memoria S. Venantii Episcopi Toletani*“).

II. Da je bio mučen 1. aprila; („*memoria Episcopi Venantii passa 1 aprilis*“).

III. Da je na jednom putovanju u Galiju Narbonsku (*Galliam Narbonensem*) i u Panoniju bio mučen u zemlji Dalmata („*apud Dalmatas martyr effectus*“).

IV. Da je njegovo tijelo bilo od Pape Ivana pokopano u kapeli njegova imena u baptisteru Konstantinovu kod bazilike Lateranske u Rimu „*eius (Venantii) corpus in oratorio sui nominis apud Baptistarium Constantini adservatur*“.

V. Da su ove vijesti nastale koncem VI. i početkom VII. v. za doba pape Grgura VII. († 604.): („*ex quo colligitur Venantium illum D. Gregorio aequalem fuisse*“).

Ne treba imati oštrog kritičkog oka, da se uvidi — što je Farlati prvi uvidio², a za njim Zeiller — da u ovim konfužnim vijestima u Martyrologiju i Žićima španjskim ima ipak dosta historičkog. Neka stara tradicija bila je naime iz Dalmacije, iz Solina, prenesena, ne zna se uprav kada i kako u Španiju. Onamo donesena, bila je pomučena, iskrivljena, ne zna se da li bona ili mala fide. Bilo da je koji dotični stari rukopis o životu sv. Venancija za gotškoga doba — jer su iz ovoga doba ove vijesti o Venanciju za vizigotskoga kralja Liuba — bio prenešen iz Dalmacije u Španiju, kojega je mnenja Farlati³; bilo da su španjski hagiografi prisvojili sebi jednoga dalmatinskoga Sveca, jer su imali osobitu tendenciju, da tuđe Svece prisvajaju, za

¹ Salazar Joannes Tamayus u Martyrologium Hispanicum ad diem 1 aprilis (Cfr. Farlati Illyricum Sacrum III p. 163 col. 2). Vijesti donešene od Salazara jesu zbilja zamršene, kako je i Zeiller (Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l'empire romain str. 59), opazio. Salazar priznaje, da je život sv. Venancija obavijen malne potpunom tminom, ali ga nose dva španjolska kroničara Marko Maksim i Julijan Petar. Prvi je historička osoba iz Saragosse iz VI—VII v., poznat među crkvenim piscima svoga doba, ali djela izdana pod njegovim imenom nisu njegova nego pisca J. Roman de la Higuera, španjolskoga Isusovca, koji je živio koncem XVII. v. (Sr. Potthast, Weg-

weiser durch die Geschichtswerke T. I p. 763). Drugi, Julijan, je naprotiv mistička osoba, koji je bio napisao jednu kronaku: *Juliani archipraesbyteri S. Justae Chronicon cum eiusdem adversariis et de Eremitis Hispanis descriptio atque ab eodem variorum carminum collectio ex Bibliotheca Olivariensi descriptio*. Na str. 28 ove kronake čita se, da se je mučanstvo sv. Venancija, biskupa Toletanskoga u Dalmaciji zbilo 3. aprila; Sr. Zeiller nav. dj. str. 49 sl.

² Farlati Illyr. Sacr. T. I. p. 564. Zeiller, Les origines chrét. dans la prov. rom. de Dalmatie p. 80 sqq. Les origines chrét. dans les prov. danub. p. 31 sqq. 68 ss.

³ Farlati Illyr. Sacr. T. I. p. 562.

što imamo dosta primjera¹; bilo zbog grafične konfuzije među imenima pokrajina *Σπανία και Παννονία*, to stoji da je u gornjim vijestima govora o Venanciju biskupu solinskomu — *episcopus Salonitanus* — pretvorenu u biskupa toletanskoga (Toleda) — *episcopus Toletanus*. Zamjena *Salonitanus* u *Toletanus* jest na prosto oko i na prvi mah vidljiva i shvatljiva.

Ni Farlatu, ni drugim hagiografima i historičarima nije bilo lako protumačiti kako se ovo zbio, jer do nazad malo godina nije se znalo za nikakove odnošaje u hagiografskom pogledu među Dalmacijom i Španijom u starokršćansko doba.

Na sreću jedan dokaz ovih odnošaja imamo od god. 1906. u Solinu. U ovoj godini bi na sjeveru gradske bazilike Sympherio-Ezihijeve (iz god. 400—425) nađen stoječke jedan pilastar, vjerojatno na svojem prvobitnom mjestu, s natpisom *Vincen-tius*. Bilo je dokazano² da je ovo natpis glasovitog mučenika Vincencija iz god. 304 pod Dioklecijanom u gradu Saragossa (*Caesaroaugusta*) u Španiji, da je njegovo štovanje — po onoj izreci sv. Augustina³, da nema pokrajine rimskog carstva u kojoj se ovaj Svetac ne bi bio štovao — bilo iz Španije doneseno u Crkvu Solinsku a iz ove prešlo u njezinu baštinicu Splitsku, gdje se štovalo od pamtvijeka do nazad malo godina dne 22. januara kao *duplex sinodalis*, a da se sada štuje prosto, kao u ostaloj katoličkoj crkvi *semiduplex*⁴. Ovo štovanje sv. Vincencija bilo je dakle VI—VII vijeka preneseno iz Španije u Dalmaciju, u Solin.

Kada je jedna hagiografska vijest mogla ovih vijekova biti prenesena iz Španije u Dalmaciju, s istim razlogom moglo se je to dogoditi i obratno, naime da je jedna hagiografska vijest mogla biti ovih vijekova prenesena iz Dalmacije u Španiju. A treba istaknuti, da je onaj španski pisac Marko Maksim, koji donosi vijest o sv. Venanciju, rodnom iz Saragosse, a da je iz ovoga grada doneseno u Solin štovanje sv. Vincenca, mučenika saragoskoga. I jedno i drugo zbiva se u VI—VII v., pa je u to vrijeme bila prenesena hagiografska tradicija o sv. Venanciju iz Solina u Španiju, tu deformirana i od *Venantius episcopus Salonitanus* postao je *Venantius episcopus Toletanus*.⁵

¹ Zamjena hagiografskih španskih tradicija sa tradicijama ilirskim nisu rijetke (kako je opazio Zeiller o c. p. 50 op. 5; p. 31. 32.) *Andronicus*, tobožnji učenik sv. Pavla i biskup Sirmija postao je biskup Španije *Επίσκοπος Σπανίας*; *Epanaetos*, tobožnji učenik sv. Pavla i biskup Sirmija postao je biskup Kartagene. Obratno u koncilu u Sardici (Cod. Veronensis LX.) mnogi biskupi Španije pripojeni su, uslijed proste pogreške prepisivača Panoniji. Tako na pr. mjesto *Florentius de Merita* (Merida) *Spaniae* čita se *Florentius de Merita Pannoniae*, *Ammianus de Castalona* i *Praetextatus de Barcelona* postali su biskupi *Pannoniae* mjesto *Spaniae*. Sr. Rittig Sv., *Martyrologij srijemsko-panonske metropole* u Bogoslovskoj Smotri 1911 str. 114 sl.

² Bull. dalm. 1906 p. 426 sl. Delehay, *Les origines du culte des martyrs*, Bruxelles 1912., p. 418.

³ S. Augustini Opera. Sermo CCLXXIV-CCLXXVII, Bull. dalm. 1906 p. 251.

⁴ Od nekoliko godina zapustilo se i ovo u Crkvi Splitskoj prigodom reforme Kalendara! A ovo

štovanje sv. Vincenca kao *duplex sinodalis* jest dio historije splitske Crkve. Kada su se ove reforme Kalendara izvađale u Rimu, biskupija splitska nije poslala, kako joj to bila dužnost, na dotičnu Kongregaciju, da se glede sv. Vincenca ne mijenja ništa, budući je njegovo štovanje bilo prenešeno VI—VII v. iz Crkve Saragosse u Španiji u Crkvu Solinsku, te tim postalo dio, i ako malen, historije splitske Crkve.

⁵ Ova je studija o sv. Venanciju bila već gotova koncem godlne 1924. te u decembru poslana Uredništvu ovoga časopisa za štampanje. — Međuto godinu dana kasnije, koncem 1925. izašlo je djelo *Forschungen in Salona II. Der altchristliche Friedhof in Manastirine nach dem Materiale Bulić* bearbeitet von Rudolf Egger, Wien, Hölder 1926, u kome djelu na str. 51 sl. Dr. Egger iznosi više sumnja o Venanciju kao prvome biskupu solinskom, odbacuje sasvim Farlatovu kombinaciju o Venanciju prenesenu u Toledo u Španiji (*episcopus Toletanus* mjesto *Salonitanus*), o njegovoj misiji u Nar[b]oni, do-

Kojim je putem to išlo, tko je ove hagiografske vijesti prenio, ne znamo. Ali to se u starokršćansko doba prenašalo obično od trgovaca ili od hodočasnika, kako smo to drugdje istaknuli¹. Tako je na pr. i štovanje sv. Mene mučenika dne 8. novembra god. 304, pod Dioklecijanom, bilo od nekoga hodočasnika preneseno iz glasovitog Svetišta ovoga Sveca — Abu Mena — u pustari Aleksandrinskoj u Solin, gdje se u bazilici sv. Anastazija našao njegov natpis. A u Dalmaciji bilo je još našasto više zemljanih flašica, u kojima se prenašalo u daleke zemlje čudotvorno ulje iz grada ovoga Sveca².

Drugi jasni dokaz, kako je historička istina o Venanciju solinskomu bila na Zapadu, u Španiji, deformirana, imamo u vijesti, da je Venancij iz *Gallia Narbonensis* (t. j. *Narbona*) na putovanju za Panoniju, bio mučen „*inter Dalmatas martyr effectus*“, t. j. pošto je Venancij zbog prešnih posala — „*negotiis instantibus*“ — pošao u Galiju Narbonsku i u Panoniju, postao je mučnikom u zemlji Dalmata.“ *Gallia Narbonensis* i *Pannonia* daleko su jedna od druge. Prva je jedna od triju Galija: *Gallia Narbonensis*, s glavnim gradom Narbo, *Narbona* (danas *Narbonne*). druga *Gallia Lugdunensis* glavnim gradom *Lugdunum*, (današnji *Lyon*) a treća *Gallia Belgica*, glavnim gradom *Treveri* (*Trier*)³.

Prepisivač ove hagiografske vijesti u zapadnim krajevima Evrope, u Španiji, koji je u dotičnom kodeksu bio našao *Narona*, nepoznavajući ovaj grad u dalekoj istočnoj pokrajini, Dalmaciji, te cijeneći da je u izvorniku izostavljeno jedno *b* u imenu grada *Narona*, naprosto ga pridoda, i tako taj grad postade *Nar[b]ona*. On je ostavio dakako netaknuto sve ono, što slijedi, t. j. *Pannoniasque*, i ne sluteći pri tom, da je pao, slijepim materijalnim prepisivanjem, u očevidnu pogrešku, kojom je spojio Galiju Narbonsku, ili njezin glavni grad *Narbonu* s Panonijom. A budući da je *Narbona* glavni grad jedne od triju Galija, prepisivač proširi ovo sa *Gallia Narbonensis*, što je napokon sve isto.

---

sljedno o mučeništvu u zemlji Dalmata, te neće da prihvati ovu Farlatovu kombinaciju i dotično Zeillerovo razlaganje, koji je ovo pitanje obradio s dobrim razlozima. — I ako ono, što je u ovome zamršenom pitanju na temelju španskih kroničara, a i samoga Farlatia, naveo Zeiller, da potkrijepi svoju tezu, nije sasvim jasno, i ako se opaske Eggerove ne mogu sve baciti, ipak se Zeillerovo razlaganje o Venanciju prvome solinskom biskupu temelji na veoma dobrim razlozima. Naša je teza, da kako je po prilici u istom vijeku štovanje Sv. Vincenca mučenika saragoskoga bilo preneseno iz Španije u Salonu, tako je po prilici u isto doba preneseno štovanje sv. Venancija iz Salone u Španiju, u Toledo. — Suviše Dr. Egger na str. 50 ne daje nikakve historičke vrijednosti vijesti Usuardova Martyrologija o sv. Feliciju, mučeniku epetinskom na 18. maja. Već je dokazano i utvrđeno, da sv. Felicij, koga nosi Usuardov Martyrologij — *apud Spelatensem urbem* — jest mučenik u Epetium-u, u solinskom polju god. 304 i da njegovo tijelo, koje počiva u crkvi Franjevacu Konventualaca na obali

u Splitu, nije bilo preneseno s ostalim mučenicima solinskim u Rim, jer bijaše u kršćanskim rukama. Ta i sam Faloci-Pulignani, koji je uz Donnolu iz XVII v. branio tezu, da je sv. Feliks biskup mučenik u Spoletu u Umbriji, pristao je nedavno uz naše mišljenje, da je Sv. Felicij zbilja mučenik solinski, ali ne biskup, i ako on priznaje, da je opstojao još jedan Feliks baš za ono doba biskup mučenik u Spoletu u Umbriji. Glede ovoga pitanja da se sravnj brošira: Mgr. Faloci-Pulignani, *San Felice vescovo martire* i t. d. Perugia 1918, iz koje je iscrpljeno, što se tiče solinskoga Felicija u *Contributo bibliografico alla questione di s. Felice martire di Epetium (Stobreč)*, na str. 103 sl. *Vjesnika za arheologiju i historiju dalmatinsku* 1923.

¹ Bull. dalm. 1906 str. 251 sl.

² Bull. dalm. 1901 str. 55; 1904 str. 14, 1908 str. 165. 1924—25 str. 154; Cabrol, *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie* litt. C. pag. 1730; Bull. dalm. 1906 str. 252; Kaufmann CM. *Ikonographie der Menas-Ampullen*, Cairo 1910 p. 14, 161.

³ Pauly-Wisowa, RE. sub voce *Gallia* p. 654. sl.

Narona je na glasu trgovište za grčko pa rimsko doba, poznato već V v. pr. Kr. Periegeti Skylaksu Karijandenskom. Leži na pritoku Norina (Naro), rijeke Neretve¹, dandanas selo *Vid*, na po dobra sata sjevero-zapadno od Metkovića. *Narona* je bila *tertius conventus* rimske pokrajine Dalmacije, *colonia Julia*, utemeljena od triumvira Oktavijana u vrijeme od 43–30 pr. Kr.²

Iz Narone najzgodnije se je prodiralo u unutrašnjost pokrajine Dalmatia u srce ilirskoga plemena Dalmata. Kroz Naronu god. 156 pr. Kr. rimski konzul Gaje Marcije Figulo počeo je prvo osvajanje Dalmacije, kako je gori rečeno. A kada je plemenu Dalmata pošlo za rukom da je protjeralo rimsku vojsku, koja je bila opasala opsadom njihov glavni grad *Delminium*, ona je u divljem bijegu niz ravna polja pobjegla sve do Narone³. Iz Narone je konzul Vatinije počeo god. 46 pr. Kr. navalu na Dalmate te osvajanje ove pokrajine sa strane Rimljana.⁴

Opažamo da se ova pogreška „Narbona“ mjesto „Narona“ nalazi inače i u nekim rukopisima geografa Ptolomeja, te u mnogim geografskim kartama Illyricuma srednjega vijeka⁵. Ovome izopačenju imena nije se naprosto čuditi.

Dakle Venancije, biskup solinski, zbog prešnih posala, sigurno vjerske naravi⁶, uputi se iz Solina u unutrašnjost zemlje Dalmata, i to kroz Naronu⁷.

III.

Ovdje je primijetiti, da je kršćanstvo bilo već polovicom III. v. uvedeno u Panoniju, te imalo svoga mučenika, u osobi Evzebija, biskupa u Cibalisu (Vinkovci). U Aktima naime mučenstva sv. Polijona u Cibalis-u pod Dioklecijanom čita se, da

¹ Bull. dalm. 1878 p. 12 sl.; Sr. Indice Generale del Bull. dalm. Anni 1878–1900 p. 86, pod Narenta e Narona; C. I. L. III. p. 291.

² Sr. Bull. dalm. 1910 str. 108.

³ Stanovnicima Duvanjskoga polja i dandanas je prilaz k moru sa strane jugoistočne k Metkoviću (Narone), ako ne najbliži, najprikladniji, malne sve starinskim putem, naime od Duvna na Posušje, Kamenmost, Runović-Dikovača, (Municipium Novense), Tihaljina, Vitina, Ljubuški (Bigeste), Metković. Sr. Kiepertovu „Dalmatia“ na Tabli VI u C. I. L. III; Ballif, Römische Strassen in Bosnien und Hercegovina, Karte der Römerstrassen i str. 25 sl.; Evans A. J. Antiquarian Researches in Illyricum, Westminster 1883. Cl. I. Drugi put k moru, naime: Duvno, Aržano, Šestanovac, Zadvarje, Brela, Makarska, kojim se Duvanjski služe da idu u ovaj zadnji grad, kao što treći put: Duvno, Aržano, Budimir, Trilj (pons Tiluri), Vojnić-Gardun (Arduba?), Dicmo (Decimin Ravenata) Križice, Solin odnosno Split, ova dva puta iako nešto kraća manje su zgodna.

⁴ Zippel, Römische Herrschaft in Illyrien str. 208; Cicero Ep. ad. fam. 5, 9, 10; C. I. L. III p. 291.

⁵ Cl. Ptolomaei ed. Müller, Parisiis 1883. Tom. I. Pars Prima p. 307, *Ναρβωνα* mjesto *Ναρωνα*. Cfr. Smith William, Dictionary of Greek and Roman Geography s. v. U jednome starom

izdanju Ptolomeja, pod naslovom „Geografia di Claudio Tolomeo Alessandrino di Girolamo Ruscelli. Venetia, 1599 na str. 33 retro čita se: „Narbona colonia, altrimenti Narona“. U trim geografskim kartama XVII v. staroga Ilirika (u Arheol. Muzeju u Splitu) nalazi se na mjestu Narona štampano Narbona.

⁶ Sr. Kubitschek, Zur Frage der Ausbreitung des Christentums in Pannonien — Separatabdruck aus den Blättern des Vereines für Landeskunde in Niederösterreich 1897 *passim*; Harnack, Mission und Ausbreitung des Christentums II Aufl. II Bd, S. 201 Blatt 2; Zeiller, Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l'Empire romain p. 31 ss. 68 ss; Isti, Les origines chrétiennes dans la province romaine de Dalmatie str. 80 sl.; Isti u Bull. dalm. 1908 str. 172 sl.

⁷ Jedna je rimska cesta vodila iz Salone u Delminium, preko Klisa, Dugopolja, Križića, Dicma (Decimin), Vojnić-Gardun (In Alperio), Livno (Ad libros), preko brda Sedla na Duvno (Delminium). Sr. Bull. dalm. 1880 p. 20, 22; 1881 p. 134, 139; Kiepert Karta VI Dalmatia u C. I. L. III. Sr. Ballif, nav. djelo. Ali ova je cesta, osobito i dandanas, uopće teška za promet. Brdo Prolog među Dalmacijom i Bosnom visoko je preko 1000 m. Ballif nav. dj.

je prije njega bio mučen Evzebijem.¹ Ovo progonstvo, starije od onoga, žrtvom koga pao je Evzebij, kako je dobro opazio Tillemont² zbilom se je pod carem Valerijanom g. 253—259), jer se ne može govoriti o pravome progonstvu pod carem Aurelijanom. Prema ovom oko g. 250 bilo je uvedeno kršćanstvo u Panoniju³. A kada je bilo kršćanstva u Panoniji, na sjeveru Dalmacije, polovicom III v., bilo bi veoma začudno, da ga u ovo doba nije bilo u Dalmaciji, u pokrajini pri moru, mnogo više pristupačnoj saobraćaju, novim idejama i t. d., nego li je bila Panonija.

Dokle je dopro Venancij na svome misionarskome putovanju, ne znamo svom sigurnošću. Ali ako stojimo na onoj kratkoj vijesti „*cum Galliam Narbonensem Pannoniasque lustraturus abiisset apud Dalmatas martyr effectus*“, on nebi bio izišao iz granica zemlje Dalmata, niti ušao u Panoniju, nego negdje ovuda, ali svakako u granicama Dalmata, našao smrt: „*apud Dalmatas martyr effectus*“. Nije bo bez razloga istaknuto, da je on bio mučen, dok je još bio u granicama zemlje Dalmata. Jer nije bilo sve jedno za stare kršćane, da je Venancije bio mučenik dalmatski ili panonski.

A gdje je to moglo biti?

U jednoj radnji o Stridonu⁴ rodnomu mjestu sv. Jeronima, koje po samim njegovim riječima „*Dalmatiae quondam Pannoniaeque confinium fuit*“, mi smo nastojali dokazati, da su granice ovih dvaju velikih plemena, Dalmata i Panona i baš Ditiona, bile negdje na Grahovopolju sve do god. 10 po Kr. Ove su godine obadvije ove rimske pokrajine dobile nove granice, a Dalmacija naime na sve strane bila više proširena. Pisac ove hagiografske vijesti o mjestu mučenstva sv. Venancija, da označi mjesto njegova mučenstva, nije označio ovo imenom pokrajine Dalmatia, nego imenom plemena Dalmata: „*apud Dalmatas martyr effectus*“. A ovi su graničili, kako dokazasmo sa Panoncima negdje na Grahovu polju. A Grahovopolje od glavnoga sijela Dalmata t. j. Delminium-a, nije daleko rimskom cestom nego kojih 120 klm.⁵

Polazeći iz Narone u unutrašnjost zemlje rimskom cestom, — koje se tragovi još dandanas dobro opažaju⁶, — dolazi se kroz Bigeste (Vitina kod Ljubuškog) na Municipij Novae (Runović Imotskoga) pa preko Posušja na selo Borčane, nad kojim strši brdo *Lib* (ilirski Delminium), pa preko Letke na rimski Delminium (Županjac)⁷. Taj je gradić bio barem po dosada iznašastim starinskim predmetima najvažnije rimsko mjesto u ovim predjelima rimske Dalmacije, sve do njezinih granica prema sjeveru, prema Panoniji⁸. U ovome gradiću, ili negdje ovuda na svojem putovanju

¹ Acta ss. mensis aprilis p. 572: „superiori persecutione Eusebius eiusdem ecclesiae venerandus Antistes moriendo pro Christi nomine de morte et de diabolo noscitur triumphasse.“

² Memoires pour servir à l'étude de l'Histoire écclesiastique V p. 259; Zeiller, Les origines chrétiennes dans la province romaine de Dalmatie p. 81.

³ Rittig nav. dj. str. 114.

⁴ Bulić, Stridon, rodno mjesto sv. Jeronima u Vjesniku za arheologiju i historiju dalmatinsku 1920 str. 5—104; Ista radnja na talijanskom jeziku u Miscellanea Gerominiana: Scritti vari publicati nel XV centenario della morte di San Girolamo Roma 1920 p. 253 ss. Iza objelodanjenja ove radnje g. 1920 pojavilo se opet, nakon toliko godina, pitanje, gdje je ležao *Stri-*

don. Proti mišljenju Bulićevu izneseni su s nekih strana prigovori. U svoje vrijeme obazret ću se i na ovo pitanje.

⁵ Sr. Kiepertovu Kartu „Dalmatia“: Tablu VI u C. I. L. III; Ballif Karte str. 23, Rimka cesta je vodila pravcem: Županjac, Livno, Glamoč, Grahovo ili uprav Livno Grahovo.

⁶ Sr. Kartu Kiepertovu rimske ceste Dalmatia Tabla VI u C. I. L. III.

⁷ Bull. dalm. 1878 str. 27.

⁸ Sr. Dr. Patsch u Glasniku zemaljskoga muzeja za Bosnu i Hercegovinu g. 1897 (IX) str. 227 sl.; 1904 (XVI) str. 307 sl.; 1905 (XVII) str. 280 sl.; 1914 (XXVI) str. 141 sl. Patsch Zbirke grčkih i rimskih starina bos. herc. zemaljskoga muzeja u Glasniku 1915 (XXVII) str. 16 sl. Sr. Truhelka, Die christlichen Denkmäler Bosniens

prema Panoniji, vjerojatno da je Venancij pripovijedao novu vjeru ili ju utvrđivao i baš ovdje bio mučen: „*apud Dalmatas martyr effectus*“.

Farlati je prvi iznio mišljenje, da se u ovoj vijesti „*apud Dalmatas*“ ima razumjeti *Delminium*¹. I ovo je vjerojatno, da se uzelo u ovom slučaju ime eponimno plemena za glavno mjesto plemena, ili dotične pokrajine, dakle *Dalmatae* mjesto *Delminium* ili *Dalmatia*.

Da je *Dalmatia*, *Dalmatae* uzeto ovdje za *Delminium*, dakle pokrajina mjesto glavnoga grada, odnosno *Dalmatiensis* mjesto *Delminiensis* imamo primjera i potvrde u kasnijoj historiji VII. i XIV. vijeka.

Poznata je u povijesti kršćanskoj Solina duga prepirka Pape Grgura Velikoga sa nekim Malchus-om biskupom u Dalmaciji, navodno nesigurne dieceze². U pismima ovoga Pape zbog nepokorna ponašanja nadbiskupa solinskoga Natala i njegova nasljednika Maksima, Papa zove ovoga Malchus-a *episcopus Dalmatiae, Dalmatiensis*. Da je ovaj bio biskup, sigurno je, jer ga Papa do tri puta u tim pismima zove „*Malchus frater et coepiscopus noster*“. Da je *episcopus dalmatiensis* i to stoji, jer u dokumentima stoji *Dalmatiae* ili *Dalmatiensis*. Farlati je prvi iznio mišljenje, da je ovdje *dalmatiensis* isto što i *delminiensis*, a Rački, iznašajući ovo mišljenje, ne protivi mu se.

I zbilja ne može *dalmatiensis* značiti drugo nego *delminiensis*, jer biskupa *Dalmatiae*, ukupno uzete kao pokrajine, ne može da bude. U Dalmaciji bilo je više biskupa pojedinih biskupija i gradova, ali ne biskupa cijele pokrajine.

Ima se još jedan priličan dokaz u prilog ovoga mišljenja. Pod jednim kipom sv. Stjepana, uzidanim u pročelju kapele ovog Sveca na općinskom grobištu „*Sustjepanu*“ (*S. Stephanus de pinis*) pokraj Splita, čita se gotičkim slovima ovaj natpis: *Hoc opus fuit fact(um) t(em)p(or)e d(omi)n(i) Stephani Dei gra(tia) Epi(scopi) Dalma a(nno) D(omini) MCCCLV die p(rima) Augusti*.

Ovaj Stjepan iz god. 1355 ne može biti biskup druge biskupije nego li duvanjske — *delminiensis*³. A zove se ovdje u natpisu *epi(scopus) Dalma*, gdje ne treba popuniti *Dalmatiae*, jer *Dalma* za *Delminium* dolazi također u dokumentima, kako se vidi gore na str. 55 op. 1.

IV.

Kada je Venancije bio mučen?

Rekli smo gore, da je Venancije pošao u druge provincije u vjerskom poslu, dakle u neku vrst misije. Ovo se je moglo zbiti jedino polovicom III v. pod carem Aurelijanom (g. 270—275).

und der Hercegovina, Roma 1895; Truhelka, Osvrt na sredovječne kulturne spomenike.

¹ Farlati *Illyr. Sacr.* I p. 506 col 2. Neque vero ut Naronam ex itinere diverteret (Venantius) necesse habuit e Dalmatia pedem efferre neque in Galliam usque excurrere; quippe Narbona eadem est ac Naronam pervetus Dalmatiae civitas, quae nunc Narenta dicitur, Salonam inter ac Delminium sita, quae intra fines ac iurisdictionem ecclesiae salonitanae continebatur.“ *Pag.* 569—70 „Venantius itaque pontifex lustrationis initium faciendum censuit ab urbe Naronam . . . Rebus christianis Naronam compositis Venantius alpestre in Pannoniam iter suscepit

. . . Ex itinere Dalmium adiit seu Delminium, alpinum Dalmatiae oppidum idque pervetustum a quo Dalmatiam et Dalmatas appellatos ferunt. Cum autem Hispani scriptores Venantium apud Dalmatiam martyrem effectum esse tradunt, Dalmatiae vocabulo non provinciam sed urbem Delminium intelligi oportet.“

² Farlati *Illyr. Sacr.* II str. 223 sl. 230 sl.; IV str. 170 sl.; *Bull. dalm.* 1904 *Suppl.* 1—3 ss. 17 ss.; Rački, *Docum.* str. 237 sl.

³ Gams, *Series Episcoporum Ecclesiae catholicae* str. 406. Gams nazivlje ovoga Stjepana *Ep. Dalmatiae*. Ovaj Stephanus ne može biti biskup nikakve druge biskupije u Dalmaciji, nego ove

Prvih godina vladanja ovoga cara kršćani su uživali prilično mira¹. Ovom se prigodom okoristi Rimska crkva, da u razne pokrajine rimskoga carstva pošalje vjesnike nove vjere². Nije bo vjerojatno, da bi Venancij bio mučen pod Dioklecijanom³, jer pod ovim carem bio je mučen — a to je van svake sumnje — Dujam biskup solinski na 10 aprila 304⁴, a da bi dva biskupa solinska bila mučena u istomu progonstvu, nije barem vjerojatno. Pa bi bilo začudno, da kada je na pr. *Chronicon Paschale*⁵ zabilježio onako tačno, "da su u ovom Dioklecijanovom progonstvu bili mučeni Dujam (u Solinu) i Felicij u Epetium-u (Stobreč kod Splita), da ne bi zabilježio, da je bio mučen i Venancij u Delminium-u. A kako on nije bio mučen pod Dioklecijanom, a kasnije ne, jer nije bilo progonstva, slijedi da je bio mučen prije, a to vjerojatno pod Aurelijanom. A za ovo ima dokaza. To su dva mučenstva Agapita Prenestinskoga i Venancija Kamerinskoga (Camerino u Italiji). Ova su mučenstva skroz legendarna, ali u nekim potankostima odaju bolji izvor, a to bi bilo mučenstvo sv. Venancija solinskoga.

Ovo je hagiografsko pitanje najmaglovitije i najzamršenije u solinskoj crkvenoj historiji, a zasluga je Bolandiste Delehaya, da ga je rasmrsio i povratio u pravu historijsku istinu i ako je ostalo još koješta nejasno.⁶

U gornjim martyrolozijskim vijestima Agapita Prenestinskoga i Venancija Kamerinskoga ima imena, koja odaju izvor dalmatinski i odjekuje naime neki historijski čin, obavijen legendom, ali ipak prozračan. Po ovim vijestima dade se ipak utanačiti doba mučenstva sv. Venancija.

Neke recenzije ovih mučenstva (*Passiones*) nose, da je Venancij bio mučen za kralja Antiochus-a. Ovoga nema u historiji. Ali druge recenzije opet nose, da je ovaj Antiochus bio prefekt (praefectus) za cara Aurelijana. Pod ovim carem pako bio je prefekt u Rimu Flavius Antiochianus⁷. Taj je bio god. 270 konzul, koje je godine postao carem Aurelijan. Ali kako je gore rečeno, prvih godina carevanja Aurelijana nije bilo progonstva kršćana, dapače nije ni sigurno, da li je njegov edikt progonstva zadnjih godina njegova carstva stupio ikada u krepost⁸. Nego ovo ne isključuje, da je moglo biti progonstva lokalne naravi, i to baš u Dalmaciji, kojom je tada bio zavladao jedan car uzurpator, koga po imenu znamo.⁹

duvanjske, jer god. 1355 ne nalazi se nikakvi biskup ovoga imena u biskupijama po Dalmaciji.

¹ Allard, Les dernières persécutions du troisième siècle III p. 230.

² Allard, Les dernières persécutions du troisième siècle III p. 230 sl.

³ Zeiller, nav. djelo, Les origines chrétiennes dans la province romaine de Dalmatie p. 77 ss. Isti... dans les provinces danubiennes str. 49 sl.

⁴ Bull. dalm. 1899 str. 370 sl.; Bulić, Mučenici Solinski u Bull. dalm. 1915 Dodatak.

⁵ Krusch, Studien zur christlichen Chronologie. Der 84-jährige Osterzyclus und seine Quellen 1888. Prologus Paschae pag. 229: „Diocliciano septies et Maximiniano sexies consulibus, Christiani persecutionem sextam passi sunt. Petrus et Marcellinus Romae et Domnius et Felix passi sunt Salona; Kronotaska solinskih biskupa str. 13.

⁶ Farlati Illyr. Sacr. str. 607—633.; Delehaye, S. Anastase martyr de Salone u Analecta Bollandiana 1897 str. 488 sl.; Bull. dalm. 1897 str. 57; Zeiller, Les origines chrétiennes dans la province romaine de Dalmatie str. 55 sl., str. 77 sl. Isti, Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l'empire romain str. 49 sl.. Furio Lenzi, San Domnio o Domnionio vescovo e martire di Salona u Bull. dalm. 1913.

⁷ Goyau, Chronologie de l'empire romaine Paris, 1891 pp. 321, 322, 325; Zeiller, nav. dj str. 78 sl.

⁸ Homo, Essai sur le regne de l'empereur Aurelien, Paris, 1903 str. 195 i Appendice U.

⁹ Fl. Vopiscus Vita Aureliani cap. XXVIII, ne zna za ime ovoga uzurpatora, ali Zosimus, Opera. Ed. Bonn, T. 49 zna za ime Septimija i drugih pobunjenih: Σεπτίμιος τε και Οδρβανός και Δομιτιανός; Sr. Duruy VI str. 464; Allard nav. dj. III str. 233.

Car Aurelijan bijaše kaznio god. 271 više senatora, koji su se bili proti njemu pobunili, a među tima bio je neki Septimius, koji se bijaše proglasio carem Dalmacije, te u pobuni bio od samih svojih privrženika smaknut, kako to izrično kaže Aurelij Viktor „*Huius tempore apud Dalmatas Septimius imperator effectus mox a suis trucidatur*“¹. Da je ovaj efemerni car uzurpator progonio kršćane, ne može se isključiti, po *Passio* Agapita Praenestinskoga. Kralj Antiochus bio je prognan iz Rima od samih stanovnika, do ovog časa njemu vjernih, te bi se na nj imale odnositi one riječi Aurelija Viktora „*mox a suis obtruncatur*“. Sva je prilika dakle da je ovaj *Antiochus rex* ista osoba kao i *Septimius*, koji se bijaše zacario u Solinu. U fabuloznomu mučenstvu sv. Agapita to bi se zbililo u okolici Solina, u Epetiumu, dakle uvijek na teritoriju Dalmata.

U ovim nebuloznim, skroz legendarnim *Passiones* Agapita Prenestinskoga i Venancija Kamerinskoga može se nazrijevati *Passio* sv. Venancija, biskupa Solinskoga, mučenika negdje u Dalmaciji, ne u Solinu po ovim legendarnim *Passiones*, nego negdje dalje u zemlji Dalmata, i to u Delminiumu, podalje od njegovoga sijela „*inter Dalmatas*“, a za cara Aurelijana, da, ali ne po njegovu ediktu, koji je ostao bezkrepostan, nego za efemernog cara Septimija uprav Septimija Antiohijana u Solinu.

Ali se još u gornjim *Passiones* govori o mučenstvu nekoga Anastazija u Solinu za doba Aurelijana. Dokazano je, da nema dva Anastazija mučenika u Solinu, nego jedan Anastazij fullo, tangar i to pod Dioklecijanom². Ako je dakle bio jedan mučenik u Dalmaciji pod carem Aurelijanom, taj ne može biti drugi nego Venancije.

Hoće li ove maglovite i zamršene vijesti biti jednom jasnije? Trudno po pisanim dokumentima, kojim se razpolaze, ali bi to moglo biti po daljim rezultatima kršćanskih iskopina više negoli u Solinu, na Duvanjskom polju.

V.

Nego ma kako bilo zamršeno ovo pitanje Venancija solinskoga biskupa i mučenika, ipak nije ni u domaćim dokumentima iščezlo sasvijem njegovo ime. Dapače svi Katalozi solinskih biskupa, od kojih, kako je dokazano, osobito jedan je vjerodostojan, nose njegovo ime, ali u redu biskupa na petom ili šestom mjestu³. Ovo se daje lako protumačiti, a i protumačilo se je tim, što, da se dokaže, da je crkva solinska apoštolskoga porijekla, utemeljena od nekog Dujma učenika sv. Petra, trebalo je pomaknuti sve biskupe iz III. odnosno iz II. vijeka u I. vijek.

Kada je Venancije bio mučen u Delminiju, slijedi, naravski, da je ondje bio i pokopan. Koliko je dugo njegovo tijelo u Delminiju ostalo, ne znamo, ali znamo, da je odatle bilo V—VI v. preneseno u Solin, a odavle u Rim.

Možemo nagovještati svom vjerojatnošću, da je tijelo Venancijevo ostalo u Delminiju barem do V v., valjda i još kasnije do VI v., kada se je kršćanstvo u Dalmaciji, osobito pako u njezinu glavnomu gradu Solinu, bilo uvriježilo i raširilo, te se za prenos tijela jednog mučenika iz jednog grada u drugi nije pravilo poteškoća.

U V—VI. v. u Solinu imamo uz veliko grobište mučenika u *Manastirinama* od IV—VII v. i tri velike katedralke-*basilicae* ili *episcopales*. Prva je sagrađena za prvih

¹ Sexti Aurelii Victoris Epitome de Caesaribus 35.

² Delehaye, *Analecta Bollandiana* 1899 p. 393; *Bull. dalm.* 1898 p. 57; 1900 p. 85 ss.

³ Bulić-Bervaldi, *Kronotaksa solinskih biskupa i t. d. A, B* (u kojemu i u onomu E stoji Valentius mjesto Venantius) C, D, E, F. Inače u svim ostalim stoji pravo ime Venantius.

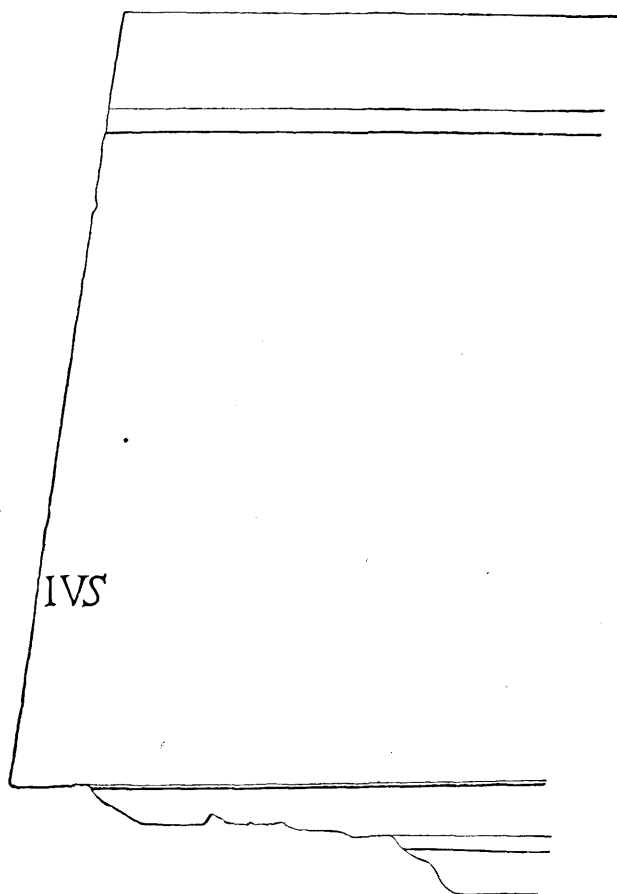
nasljednika cara Konstantina Velikoga (dakle g. 330—400), druga Sympherio-Ezihijeva (od g. 400—425) a treća za biskupa Honorija II. (god. 530—33)¹.

Među natpisima našastim u konfesiji bazilike mučenika u Manastirinama u Solinu ima i jedan ulomak sa natpisom *Translatio*². Mogao bi se valjda i ovaj ulomak odnositi na prenos tijela Venancijeva iz Delminija u Solin. Poznat je u starokršćanskoj crkvi običaj prenašanja svetih tjelesa u jednom gradu iz crkve u crkvu, a

i iz grada u grad, i iz dalekih gradova. Da se navede samo koji primjer iz naših zemalja. God. 379. bile su prenesene moći sv. Kvirina mučenika sisačkoga u Rim. U VI. v. bjehu prenešena tjelesa mučenika *Sancti IV Coronati* iz Fruške Gore (Sirmium) u Rim, da budu pokopani ondje na Monte Celio³. God. 641. bile su prenesene kosti mučenika solinskih u Rim, kako će se niže vidjeti.

Tijelo Sv. Venancija bilo je preneseno u Solin, te pokopano u grobištu u *Manastirinama*, gdje su bili pokopani uz mnoge mučenike i mnogi biskupi, njegovi nasljednici, kao Domnio (umro 304.), Primus njegov sinovac (god. 305 do 325), Gajan (god. 381—391), Simferij (god. 391—405), Ezihij (god. 405—426), a gdje je bio našast i ulomak njegova natpisa⁴.

O konfesiji cemeterijalne bazilike mučenika u Manastirinama bi našasta na velikom mramornom pluteju razbijenu i za polovicu po prilici sačuvanomu, dugu 1·30 m, visoku 0·80 m natpis od tri slova

Slika 1.

IVS po sredini na lijevomu razbijenom rubu (Sr. sliku 1). Ova su tri slova bila popunjena sa Venant]IVS. Svi malne arheolozi pristali su na ovo popunjenje⁵. Da je ova ploča cijela, imala bi dužinu od 2.60 m do 3 m. Nosila je — sudeći po svemu

¹ Bull. dalm. passim; Forschungen in Salona I p. 23 ss.

² Bull. dalm. 1892 str. 53 br. 37 (Muz. br. 1764 A) str. 190; Ephemeris Salonitana str. 27.

³ Bogoslovska Smotra god. XI. (1923) sv. II. str. 20; Dr. Egger u Forschungen, str. 91. br. 156 mišljenja je, da je uzalud tražiti ime biskupa i to svoje mišljenje izražuje ovako: „Die Versuche, auch den Namen des Bischofs zu er-

raten, sind vergeblich. Nur soviel ist sicher: die Platte lag seinerzeit im Fussboden des Querschiffes über dem Sarkophage eines Bischofs, der früher anderswo beigesetzt war.“

⁴ Jelić, Ephemeris Spalatensis str. 29; Bulić Bull. dalm. 1898 str. 106 sl.; 1900 str. 98; Delehaye, Anal. Bollandiana 1899 str. 397 sl.

⁵ Bull. dalm. 1898 str. 94; 1900 str. 92 Anal. Bollandiana 1899 str. 397; „avec beaucoup de pro-

— u sredini samo jedno ime, a po tomu, obzirom na veličinu pluteja, na materijal ovoga i na mjesto našašća, ovo je ime jedne osobito odlične osobe, biskupa ili mučenika, ili jédno ili drugo, jer u ovoj konfesiji nije se našlo drugih natpisa nego mučenika i biskupa; ni jedan od ovih u ovoj konfesiji pokopanih nema tako velikog pluteja.

Tijelo Venancijevo bilo je dakle iz Delminija preneseno u Solin i ovdje pokopano. Ležalo je ovdje do njegova prenesenja u Rim god. 641, iza razorenja Solina okolo god. 615, sa svim ostalim mučenicima solinskim. Sada leži u mramornoj raki ispod oltara kapele, koja nosi baš njegovo ime, u Krstionici sv. Ivana Lateranskoga: *Oratorij Sv. Venancija*.

VI.

Iza razorenja Solina¹ postade papom god. 639. Ivan IV. rodod Dalmatinac². Začuvši on za krutu sudbinu glavnoga grada pokrajine, u kojoj se on bijaše rodio, poslao u Dalmaciju i u Istru, s velikom svotom novaca, vjernoga opata Martina, s nalogom da od Avara (*gentes*) otkupi zarobljene kršćane i tjelesa mučenika, koje da prenese u Rim. Opat Martin izvrši počasni nalog, te god. 641—642 donese u Rim moći solinskih mučenika, a uz ove i one Maura porečkoga biskupa. Opat Martin, bilo na polazku, bilo na povratku, bijaše se svratio u Poreč (Parentium, Parenzo) u Istri, da digne moći biskupa Maura³.

Solinskim mučenicima u počast Papa Ivan IV. sagradi kapelu u ovoj Krstionici, koju je dovršio njegov nasljednik Teodor⁴.

Pod oltarom ove kapele počivaju u mramornoj raki solinski mučenici⁵, a nad oltarom je veliki krasni mozaik (vidi tablu IV.). U gornjem dijelu ovoga, u vrhu, među prozorima, četiri su Evangelista, u njihovoj simboličnoj predstavi, a sa strane su dva mistična grada, Jeruzolim i Betlem. U izdupku apside, u vrhu, poprsje je Spasitelja Pantokratora u slavi nebeskoj, koji blagoslivlje, među anđelima. Pod Spasiteljem vidi se kor Svetaca, a u sredini Bl. Djevica Marija, raskriljenih ruku, u po-

babilité Mgr. Bulić lit [*Venant*]/*IVS*, et les raisons qu'il donne d'une restitution si audacieuse à première vue, sans être absolument décisives, sont pourtant plausibles". Dr. Egger, *Forschungen in Salona* II. S. 91 n. 156 a.; S. 22 Abb. 19: „Mit Bulić ergänze ich [s(anctus) Venant]ius und verweise hiefür auf die Begründung p. 49 ff.“

¹ Bull. dalm. 1906 str. 268 sl.

² Bio je Papa od Božića god. 640 do 12. oktobra god. 642, dakle jednu godinu, devet mjeseci i 19 dana. Sr. Lobkowitz, *Statistik der Päpste* 1905; Ferrari, *I sommi Pontifici da S. Pietro a Pio IX*. Milano 1803 p. 24, 81. Malne svi su pisci mnenja da je bio rodod Solinjanin. Duchesne, *Liber pontificalis*, p. 330: „Johannes natione Dalmata, ex patre Venantio scolastico sedit ann, 1 mense VIII, dies XVIII, Hic temporibus suis misit per omnem Dalmatiam seu Histriam multas pecunias per sanctissimum et fidelissimum Martinum abbatem propter redemptionem captivorum qui depraedati erant a

gentibus. Eodem tempore fecit ecclesiam beatis martyribus Venantio, Anastasio, Mauro et aliorum multorum martyrum, quorum reliquias de Dalmatias et Histrias adduci praeceperat et recondidit eas in ecclesia suprascripta, iuxta fontem Lateranensem.“

³ Da onaj gore navedeni ulomak natpisa *IVS*, nije Venantius-a, nego nekoga drugoga, tada bi se moglo pomisliti, da je obzirom na okolnost, što je opat Martin bio poslan da otkupi mučenike po cijeloj Dalmaciji — *per Dalmatias* — pošao i do Delminija, da odanle digne moć Venancija. A i u ovom slučaju, u stvari se ne mijenja ništa. Tijelo je Venancijevo bilo svakako preneseno u Rim, bilo iz Solina, bilo iz Delminija, što svjedoče *Liber Pontificalis*, u kojem je Venancije imenovan na prvom mjestu i mozaik Lateranski, na kojem je Venancije na počasnom mjestu.

⁴ Bio je Papa od 24. novembra 642. do 14. maja 649.

⁵ Vidi sliku i opis u Bull. dalm. 1900 str. 216 sl.

ložaju molitve, predstavljena ovdje kao posrednica i idealna personifikacija Crkve Svetaca. O desnu i o lijevu stoje joj dva poglavara Apoštolska, sv. Petar i sv. Pavao. Na desnu je sv. Petra sv. Ivan Krstitelj, a na desnu sv. Pavla sv. Ivan Evangelista. Za ovim je sv. Venancije na desnu, a s druge strane na lijevu sv. Dujam, oba u biskupskom odijelu s palijem. Jedan i drugi nose u lijevoj ruci, pokrivenoj krajem planite, knjigu Evanđelja kao svjedočanstvo njihove vjere i njihova Apoštolata. Zastvaraju red, po konstantnom običaju na mozaicima, na desnu Papa Ivan IV., koji je počeo graditi ovu kapelu u počast sv. Venanciju, komu on prikaziva model iste, a na lijevu Papa Teodor, koji je ovu kapelicu dovršio. Oba su bez nimbus-a na glavi, kako se to običavalo već od vremena Pape Grgura Velikoga († 604) za živuće osobe, dočim svi ostali imaju nimbus.

Na desnu i na lijevu su s kraja Gajan, Antiohijan, te Paulijan i Telij, obučeni u hlamidi — *à la tabula* — t. j. u odijelu tjelesne careve straže; sva četiri mučena god. 304., kada car Dioklecijan na povratku iz Rima, gdje je bio da slavi dvadesetgodišnjicu (*vicennalia*) vladanja (god. 284—304). bijaše ostao nekoliko vremena u Aspalathos-u, da vidi kako idu radnje njegove Palače, u koju se on povukao godinu dana kasnije. S toga svi nose krunu mučenstva. Do njih na lijevu je Septimij u dalmatici kao đakon i Maurus porečki u biskupskom odijelu; a s desne Anastazij u građanskom odijelu, mučenik solinski god. 304. s krunom mučenstva i Asterij u kazuli svećeničkoj¹.

Ispod slika u sredini u prostoru, od Pape Ivana do Pape Teodora, ide ovaj natpis:

*Martyribus Chr(ist)i D(omi)ni pia vota Johannes
Reddidit antistes sanctificante D(e)o,
Ac sacri fontis simili fulgente metallo
Prouidus instanter hoc copulavit opus.
Quo quisquis gradiens et Christum pronus adorans
Effusasque preces mittit ad aethra suas.*

Što bi u slobodnom prevodu glasilo: Papa Ivan preko službe božje izvršio je pobožni zavjet i ustrajnim zanimanjem dao je napraviti ovaj spomenik, koji sjaje poput dragocjenih kovina u Krstionici. Kogod amo pristupa i duboko se Krstu klanja, taj uzdiže vruće svoje molitve k nebu.

Dakle na počasnomu mjestu u mozaiku na desnu Djevice Marije i prvi imenovan u *Liber Pontificalis*, jest Venantius.²

I dok je I. B. de Rossi, otac kršćanske arheologije, bi^o mišljenja, da Venancij stoji u mozaiku na počasnomu mjestu zato, što se je otac Pape Ivana IV zvao Venancij („*ex patre Venantio scolastico*“)³, izbilo je u zadnje doba mišljenje, da je

¹ De Rossi, Mosaici cristiani delle Chiese di Roma. Abside dell'Oratorio di S. Venanzio presso il Battistero Lateranense con 3 tavole; Bull. dalm. 1901 Suppl. al no. 12 con 3 tavv.; Bull. dalm. 1885 pag. 187 Nota; 1887 p. 196-7; Bull. dalm. 1915 D datak; Analecta Boll. 1899 str. 395 sl.; Farlati, Illyr. Sacr. I str. 412. Martyrologium Hieronymianum u Acta S. S. mensis novembris str. 177; Epemeris Salonitana str. 28; Garrucci, Storia dell'arte cristiana IV, str.

86 sl. Tav. 272-273; Margherite van Berchem et Etienne Clouzot, Mosaiques chrétiennes du IV au X s., Genève 1924 p. 199 ss.; Sr. Bulić, Razvoj arheoloških nauka i istraživanja u Dalmaciji od X. v. do g. 1925. u Zborniku Matice Hrvatske I str. 201 sl.

² Farlati, Illyr. Sacr. III. str. 178.

³ De Rossi, Abside dell'Ora orio di S. Venanzio presso il Battistero Lateranense, Suppl. al Bull. dalm. 1901 p. 15: „Il Papa Giovanni IV fu na-

Venancije na počasnom mjestu stoga, što je bio prvi poznati nam vjerovjestitelj kršćanske vjere u našim zemljama, bio prvi biskup solinski, stariji od samoga Dujma, koji stoji na lijevu, na drugomu počasnomu mjestu.

VII.

Da je Venancije bio biskup i mučenik u našim zemljama, nose još i nekoji stariji Martirologiji. Baronius kaže, da je bio mučenik nekoga grada u našim zemljama¹. Dva starija Martirologija Adona († 875) i Usuarda († oko 875) naznačuju ga samo biskupom i mučnikom, bez daljnjih oznaka².

Farlati pako, na temelju španjolskoga Martirologija, kako gore vidjesmo, naznačio je, gdje je Venancije bio biskup i mjesto, gdje je bio mučen i da je kasnije bio prenešen u Rim³. Crkva Splitska, jednom solinska, izgubila je rano sasvijem s vida sv. Venancija, prvoga vjerovjestitelja, u koliko nam je poznato⁴. Ova se pojava dade lako protumačiti. Dujam, po svoj prilici prvi, ako ne drugi nasljednik Venancijev, koji je po predaji i po dokumentima organizovao crkvu solinsku, imao je za nasljednika na stolici biskupskoj sinovca ili nećaka *Primus-a*, koji je do go-

tione Dalmata ex patre Venantio; il culto domestico di quel Santo sembra essere stato cagione della prerogativa datagli nel monumento dedicato ai martiri concittadini“.

¹ Baronii Martyrologium p. 187: „Eodem die (1 aprilis) Sancti Venantii Episcopi et martyris“. A u opaskama: „Beda etiam, Usuardus, Ado ac caeteri, licet nullus dicat, cuius fuerit civitatis Episcopus, et quo tempore passus sit, corpus eius asservatur in oratorio, quod dicitur S Venantii apud Baptistarium Constantini, una cum corporibus S. Domnionis Episcopi et aliorum sanctorum Martyrum, quorum omnium dies anniversaria agitur hoc eodem mense tertio idus aprilis. Cum autem omnia translata fuerint ex Istria a Ioanne Papa Quarto, par est credere, S. Venantium alicuius illarum civitatis fuisse Episcopum. Extant ibidem in abside, sicut et ceterorum imago eiusdem S. Venantii musivo opere compacta. Haec in monumentis Ecclesiae Lateranensis“.

² Adonis Martyrologium u Migne, Patrologia Latina p. 243; Usuardi Martyrologium p. 894. Acta SS. dies prima mensis aprilis p. 6.

³ Farlati, Illyr. Sacr. I p. 588 col. 2 § III; p. 590 col. 2: „Eiusdem corpus (t. j. Venantii) ibidem (t. j. Delminii) a Christianis sepulturae mandatum fuisse; sic ut idem ab initio eius sepulchro ac martyrio locis obtigerat. Porro Venantius apud Dalmatinos conditus et quo par erat honore, cultus aliquandiu mansit, ut coniectari licet. Neque a veritate longe aberit si quis putet S. Venantii reliquias post aliquas aetates tandem aliquando Salonas devectas fuisse“.

⁴ Kronotaska solinskih biskupa str. 21. ovako je ob ovomu pitanju pisano: „Ako smatramo Venancija utemeljiteljem crkvene hierarhije u Solinu, ne isključujemo s toga prije njega do ciglog kršćanina u Solinu, a niti iz ostale prostrane rimske Dalmacije. Glavni grad rimske pokrajine i uz to trgovačko središte za cijelo bogato zaleđe, kakav bijaše Solin, primao je u svoje krilo s Istoka i Zapada ljudi raznih jezika i raznih vjera. Moguće da je među onim došljaciima bilo i kršćana, koji su vjeru kršćansku ne samo čuvali u svom srcu, nego ju i širili. U ono doba bio je svaki kršćanin, prema prigodi i prema potrebi i dobar misionar. Sv. Pavao piše god. 58—59 Rimljanima (XV. 19), da je „od Jeruzolima do Ilirika napunio sve Evandeljem Kristovim i t. d. „ut ab Jerusalem per circuitum usque ad Illyricum repleverim Evangelium Christi“. Isti Apoštol piše god. 66—67. Timoteju, da je Tito pošao u Dalmaciju „Titus abiit in Dalmatiam“ (III. Ep IV 10). Dokle je Tito dopro, gdje je propovjedao i s kojim uspjehom, nije nam dosad poznato. Moguće, da dalje iskopine po rimskoj Dalmaciji iznesu kakav dokaz o Titovu djelovanju. Za Solin možemo nekim razlogom sumnjati o takovu otkriću. Važniji kršćanski spomenici već su otkriveni. Nema sumnje, da će se još gdje i gdje štogod naći, ali u glavnom, kako rekosmo, mi smo sa kršćanskim iskopinama u Solinu pri svršetku“. Ovako se je pisalo god. 1912. Kasnije iskopine u IV. starokršćanskom grobištu u Solinu (Sr. Prilog u Vjesniku za arheol. i hist. dalm. g. 1923.) i ako zanimive za doba mučenika solinskih, nisu ništa nova iznijele za početke kršćanstva u Dalmaciji.

dine 1901., naime do iznašaća njegova sarkofaga s natpisom u Solinu, sasvim iščezao iz svih kataloga i uspomena solinskih biskupa¹. Ovo ime *Primus* bi uzeto od kasnijih kronista i prepisivača ne kao osobno ime, nego kao redni broj *primus* (prvi). Za više se je vjekova čitalo *Primus episcopus Salonitanus*, Primus biskup solinski. Nego od kopista Popisa splitskih biskupa, ovaj Primus shvaćen kao redni broj, bi pridodan imenu Dujmu, te čitano *Domnius* ili *Domnio primus episcopus Salonitanus*, Domnij, prvi biskup solinski. Uslijed ove pometnje Domnius postade prvi biskup solinski, te se kao takav štuje i sada u Crkvi Splitskoj. Primus se sasvijem izgubi a Venancije, koji je zbilja bio prvi solinski biskup, svakako prije Dujma², bi sasvijem zaboravljen od Splitske Crkve do doba Farlatieva. On ovom postupku crkve Splitske prigovori³. Uslijed toga bi, okolo god. 1786. po prilici, uvedeno njegovo štovanje u Crkvu splitsku, kao *duplex maius*, bez osobitih lekcija, dne 6. aprila, preneseno od 1. aprila (Sr. Proprium Sanctorum pro Ecclesia Spalatensi. Spalati 1905 p. 6), dočim kako smo gori vidjeli, najstariji Martyrologij Adonov i Usuardov pa i sadašnji rimski, te Coletijev Martyrologij ilirski nose ga dne 1. aprila, koji se dan ima smatrati ispravnim⁴.

Iza sjajnih rezultata kršćanskih solinskih iskopina zadnjih pet decenija i dosljednijih hagiografskih radnja Bolandista i ostalih učenjaka po Evropi, bilo bi vrijeme da Crkva Splitska, jednom Solinska, uredi napokon ovo važno hagiografsko pitanje, te prizna i ona, da je Dujam biskup i mučenik pod Dioklecijanom dne 10. aprila — što joj je višekrat bilo predloženo — a da Venanciju, prvome solinskomu biskupu, a mučeniku duvanjskomu, prizna veće štovanje, nego li mu je od god. 1785. priznato. On je utemeljitelj Crkve Solinske.

A bilo bi pristojno također, da Duvanjanji, prigodom proslave hiljadu-godišnjice krunisanja Tomislava kraljem hrvatskim na Duvanjskom polju i sadašnje gradnje Spomen crkve, iskažu počast svome prvomu vjerovjestitelju i mučeniku, posvetivši mu — kako je dotičnomu Odboru bilo već pisano — barem jedan oltar u novoj Crkvi. *Hoc est in votis!*

SPLIT-SOLIN

DON FRANE BULIĆ

¹ Sr. Kronotaska solinskih biskupa i t. d. str. 10 sl.; Furio Lenzi u Vjesniku za arheol. i histor. dalmat. 1923 str. 121.

² Bolandista Henschenius u Acta SS. 1 aprilis (Sr. Farlati u III. sacr. I p. 564 col. 1) opaža, da je Domnius istovjetno što Domnio i da je živio prvih vjekova po Krstu, kada i sv. Venancije, „Potius diceretur S. Venantius primis Christi saeculis floruisse cum S. Domnio seu Domnionem, qui traditur a S. Petro Apostolo in Dalmatiam missus, et Episcopus Salonitanus creatus, uti pluribus dicitur XI aprilis.“

³ Farlati, Illyr. Sacr. I p. 1 col. „Et nunc quidem Venantius nunquam fortasse alibi, quam Romae colitur in eo, quod dixi sacello; nam apud Dalmatas sanctissima huius viri memoria

etiam, non solum cultus ac religio funditus interit.“

⁴ U liturgičnim *Narednicima* (Directorium liturgicum) štampanim i rukopisnim na hrvatskom jeziku za porabu glagoljskoga klera Biskupije splitske, koji se od god. 1759. ili cijeli ili u ulomcima, čuvaju u Biblioteci Arheološkoga Muzeja u Splitu, ne nalazi se do god. 1781 blagdan sv. Venancija. Rek bi da je ove godine uveden. Prigovor Farlatijev jest od god. 1751, u kojoj je godini doštampan I. svezak njegova *Illyricum Sacrum*. Coleti u svom Martyrologium Illyricum nosi ga na 1. aprila. „*Delmini s. Venantii Sp. Salonitani et M. cum sociis*“, dočim dne 3. aprila nosi ga sama: „*Spalati festum S. Venantii Ep. et M. Salonitani.*“